

4.4. lecke: Leibniz monadológiája

[Gottfried Wilhelm Leibniz](#) (1646-1716)

Leibniz német gondolkodó, az egyik legösszetettebb racionalista metafizikai rendszer megalkotója. Gondolkodásnak korai szakaszában arisztotelészi hatások érték, minek következtében sokkal kevésbé volt kritikus és ellenséges az arisztotelészi metafizikával, mint kortársai. Descartes műveivel csak később ismerkedett meg. A nagy karteziánus gondolkodókhoz képest, mint Malebranche, Spinoza, Arnauld. Fénelon fenntartásokkal kezelte a descartes-i szubsztancia-elméletet. **Elvetette a szubsztancia-dualizmust** és bizonyos értelemben **rehabilitálta a szubsztanciális formák tanát**. Metafizikai rendszerét **monadológiának** nevezte, amelyben teljesen új szubsztancia-fogalmat vezetett be.

A leibnizi szubsztancia

Leibniz a szubsztanciát **monásznak** nevezte. A monasz (vagy monád) **egységet** jelent. A monász a létezés végső egysége, amely tovább nem osztható. Ez a szubsztancia, amely önmagánál fogva létezik, nem szorul rá másra, nem keletkezhet és nem semmisülhet meg.

„A *monasz*, amelyről itt beszélni fogunk, nem más, mint egyszerű szubsztancia, amely az összetettek alkotórésze; az egyszerű pedig az, amelynek nincsenek részei. Kell, hogy legyenek egyszerű szubsztanciák, mivel vannak összetettek; az összetett ugyanis nem más, mint az egyszerűek halmaza vagy *aggregátuma*.” Leibniz: *Monadológia*, 1.,2.§, In: Leibniz: *Válogatott filozófiai írások*, Budapest, Európa, 1986 307. oldal.

A világmindenség végtelen és **teljesen ki van töltve monászokkal**. Nincsen egyetlen olyan pontja sem, ahol ne lennének monászok. A **világmindenség monászok halmaza vagy aggregátuma**.

A monászok tovább nem osztható egyszerű szubsztanciák. A lét alapegységei, ezért Leibniz „**metafizikai pontoknak**” vagy „**a természet atomjainak**” is nevezi őket. (Itt meg kell jegyezni, hogy az atom kifejezést teljesen más értelemben használja, mint az antik

vagy kora modern atomisták, vagy a modern fizika. **Leibniz nem atomista!**)

Percepció, appetíció, appercepció

Nincsen két tökéletesen egyforma monász, **minden monász különbözik az összes többitől**. Mivel oszthatatlanok, különbözőségüket csak egyfajta belső elv biztosíthatja. Ez a belső elv a monászban zajló **élet** vagy **cselekvés**. Minden monász **élő pont**, az életét pedig a benne folyamatosan egymást követő **percepciók** (észlelések vagy észleletek) jelenik. **Minden monász észlelő szubsztancia**.

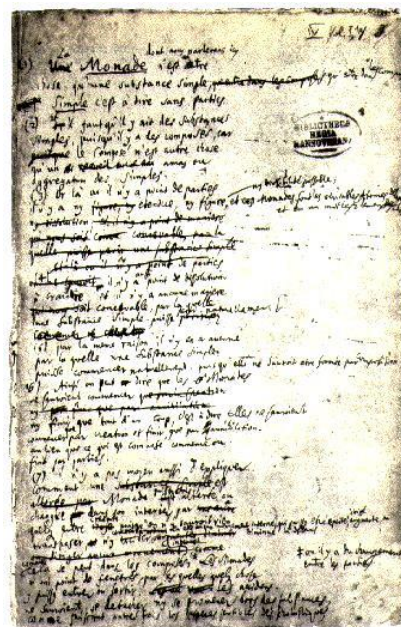
A monáson belül Leibniz háromféle jelenséget különböztet meg: a **percepciót**, azaz a tudattalan észlelést, az **appercepciót**, a tudatos észlelést és az **appetíciót**, azaz a törekvést. A monászban a percepciók (észlelések) egymást követik, és az, hogy egy percepciót minden pillanatban egy másik követ az appetíciónak köszönhető. Minden monászt természeténél fogva jellemez tehát egy **törekvés**, amely **minden pillanatban új és új percepciót eredményez benne**.

A percepció azonban nem tudatos észlelés. **A tudatos észlelés az appercepció**, amely csak az emberi lelkeket alkotó monászokat jellemzi.

Mi a percepció tárgya?

A percepció észlelés, amelynek mindig van tárgya. A percepció tárgya az, ami az észlelésben megjelenik, azaz **reprezentálódik**. A monászok percepciójának tárgya nem más, mint a **világmindenség egésze**. Ez azt jelenti, hogy **minden monász minden percepciója tartalmazza, azaz megjeleníti az egész világmindenséget**.

Ha a monászokat kívülről nem lehet megkülönböztetni, és ha mindegyik belső észlelése ugyanazt a világmindenséget jeleníti meg teljes egészében, akkor mi fogja őket megkülönböztetni? Minden monász egy adott pontot foglal el a világegyetemben. **Ez a pont egy nézőpont**, amely az adott **monászra jellemző perspektívát** határoz meg, és ahonnan a világegyetem egy, e pontnak megfelelő módon látszik. **A monászok percepciói abból a nézőpontból reprezentálják a világmindenséget, ahol a monász elhelyezkedik**.

Leibniz: Monadologia

A Monadológia kézirata

„Minden egyes monász élő tükör, amely belső tevékenységgel felruházva jeleníti meg a világegyetemet a maga

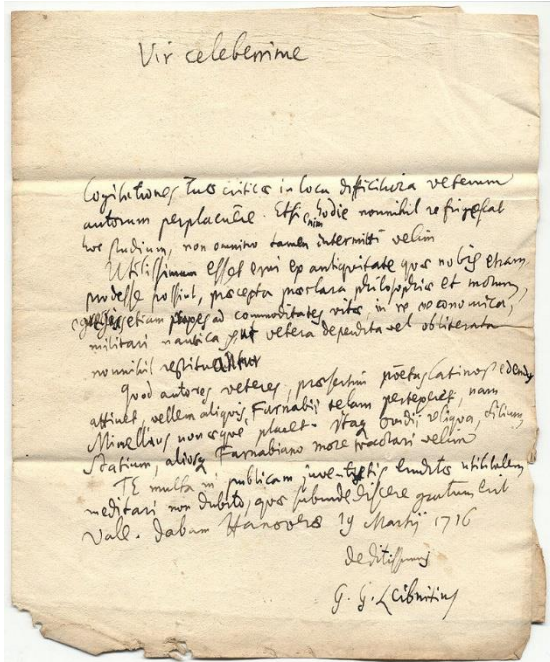
nézőpontjából, és ugyanúgy szabályozott, mint maga a világegyetem.” Leibniz: A természet és a kegyelem alapelvei, 3§, In: Leibniz: *Válogatott filozófiai írások*, Budapest, Európa, 1986 294. oldal.

A monások percepciói tehát különböznek egymástól, hiszen mindig a monász nézőpontjának megfelelően, különböző perspektívákból vagy nézőpontokból jelenítik meg a világegyetem egészét.

Egyszerű és összetett szubsztanciák

„Mindenütt vannak egyszerű szubsztanciák, amelyeket valóságosan elválasztanak egymástól sajátos cselekvéseik. [...] Minden egyszerű szubsztanciát vagy kitüntetett monászt – amely egy összetett szubsztancia (például egy állat) középpontja és egységességének az elve – más monások végtelen sokaságából összetevődött tömeg vesz körül. E monások alkotják a központi monász tulajdon testét.” Leibniz: A természet és a kegyelem alapelvei, 3§, In: Leibniz: *Válogatott filozófiai írások*, Budapest, Európa, 1986, 294. oldal.

Leibniz a szubsztancia kétféle jelentését különbözteti meg: **egyszerű és összetett**. E megkülönböztetés azt feltételezi, hogy noha minden monász egyszerű és oszthatatlan, és mindegyik az egész világegyetemet visszatükrözi minden egyes percepciójában, mégis **hierarchia áll fenn közöttük**. Vannak **magasabb rendű és alacsonyabb rendű monások**. A magasabb rendű vagy kitüntetett monások úgynevezett **központi monások**, amelyek a körülöttük lévő monások halmazát képezik. Más néven **egységesítik a körülöttük lévő monások halmazát vagy aggregátumát**.

Ezek a központi monások az állatok és az emberek esetében a **lelkek**. Minden fizikai test egységet képez a központi monásznak köszönhetően. A központi monász határozza meg a test formáját. **A test anyaga monások végtelen halmaza vagy aggregátuma. Formáját pedig egy kitüntetett monász alkotja.** Leibniz ezzel az elmélettel **rehabilitálja az arisztotelészi szubsztanciális-formát**, amely a leibnizi központi monásznak felel meg. Descartes szerint a kiterjedt szubsztanciához nem járulnak hozzá formák, amelyek a testeket egységesítenék. Leibniz szerint a testek egységesek a központi monásznak köszönhetően.

Leibniz egy levelének kézirata

Az emberi természet (az appercepció)

Láttuk, hogy az egyszerű monások és a kitüntetett, központi monások között hierarchia van. Azonban a központi monások között is további hierarchiát állapít meg Leibniz. Az egyszerű monások és a központi monások között az a különbség, hogy a központi monások formák, azaz egységesítő elvek is. **Minden testi létezőnek van központi monása: a fizikai tárgyakkal, a növényeknek, az állatoknak és az embereknek.** Ezeket a központi monásokat is jellemzi a percepció, amely e hierarchiát követve egyre magasabb szintű. Ez azt jelenti, hogy **az ember esetén a percepció tudatossá válik.** Az ember észlelése tudatos szemben a többi monás tudattalan percepciójával. Az ember ennek köszönhetően **öntudattal rendelkezik.** Ezt nevezi Leibniz **appercepciónak.**

A központi monások között a percepcióból az appercepcióba való átmenet képez különbséget. Az állatoknak sokkal tudatosabb percepcióik vannak, mint a növényeknek, de még nem érik el az emberi tudatosságot. **Az emberi tudatosság az appercepció világosságának köszönhető.**

Minden monás percepciója végtelen, hiszen az egész világegyetem tükröződik benne. Az appercepció során e visszatükröződés egy kicsiny része válik tudatossá. Az emberi tudat továbbá hozzáfér **az egyetemes logikai elvekhez, az általános ideákhoz, és az ok-okozati kapcsolatok felismeréséhez,** és ezáltal válik **racionális lényé.** Azonban az emberi tudat és észhasználat korlátozott, hiszen a végtelen percepcióból, csak egy kicsiny kibontott rész hozzáférhető a számára. **Isten az egyetlen monás, akinek az appercepciója végtelen, és így teljesen kimeríti a percepcióját.** Számára az egész világmindenség tudatos egészként reprezentálódik.

A monások kapcsolata egymással

„A monásoknak nincsenek ablakai, amelyeken át valami beléphetne vagy távozhatna. [...] Tehát a monásokba kívülről nem kerülhet be sem szubsztancia, sem akcidencia.” Leibniz: *Monadológia*, 7.§, In: Leibniz: *Válogatott filozófiai írások*, Budapest, Európa, 1986 308. oldal.

A monások Leibniz szerint **teljesen zártak** a külvilág felé. Ezt fejezi ki az, hogy **„nincsenek ablakaik”.** Következésképpen a percepciók (észleletek) nem kívülről jönnek, és külső hatások nem kerülnek belülről (pl. az érzékszervekben a külvilág által kiváltott ingerületek által). A percepciók egymást követik, és minden pillanatban tükrözik a

világmindenség egészét, de anélkül, hogy e reprezentációk a világmindenség éppen aktuális állapotának közvetlen fizikai hatására keletkeznének a monászban.

Hogyan lehetséges akkor mindez? Erre a kérdésre ad választ az **előre felállított harmónia** (*harmonia praestabilita*) tana. Ez azt mondja ki, hogy **Isten a teremtés pillanatában minden lehetséges világ közül azt a legjobb világot választotta ki**, és e világ minden állapotát előre belehangolta a monászok percepcióiba. A monászok percepciói tehát **a teremtés óta össze vannak hangolva egymással, és a világmindenség minden aktuális állapotával**. A monászok a világhoz és egymáshoz e előre felállított harmóniának köszönhetően kapcsolódnak.

Összefoglalás:

Leibniz szubsztancia-elméletét monadológiának nevezi. A szubsztanciát monásznak nevezi, amely belső percepcióval rendelkező metafizikai pont. Elveti a szubsztancia-dualizmust és a szubsztancia-attribútum-módusz fogalmait a lét meghatározásában. Végtelen sok monadikus lét-egységet tételez, amelyeket magasabb szintű egységekbe foglalnak a központi monászok. Az ember központi monása az emberi lélek, amely nem csak percepcióval, hanem appercepcióval, azaz tudatos észleléssel is rendelkezik.

Kérdések:

Mit jelentenek az alábbi fogalmak: egyszerű szubsztancia, összetett szubsztancia, aggregátum, percepció, appercepció, appetíció, szubsztanciális forma, harmonia praestabilita?

Mi a különbség az egyszerű és a központi monászok között?

Hogyan oldja meg a szubsztancia-dualizmusból eredő, a test-lélek egységére vonatkozó problémákat a monadológia?

Mi a különbség az élettelen testek, a növények, az állatok és az emberek központi monászi között?

Mi a szerepe az appetíciónak?

Mi a szerepe a nézőpont és a perspektíva fogalmának a monászok megkülönböztetésében?

Mit jelent az, hogy a monászok a világmindenség élő tükrői?

Mit jelent az, hogy a monászoknak nincsenek ablakai?